

Má svinutec tenký v ČR budoucnost?

Luboš Beran

Když jsem před 11 lety napsal pod dojmem nových nálezů článek o svinutci tenkém (*Anisus vorticulus*) do tohoto časopisu (BERAN 1998), většina přírodovědců s výjimkou úzké skupiny malakologů tento druh prakticky neznala. Nebýt příložené fotografie a popisu, asi by byl pro řadu čtenářů *Ochrany přírody* problém zařadit jej správně mezi plže. V současnosti je situace výrazně odlišná – plž byl zařazen mezi evropsky významné druhy (dlužno poznamenat, že na základě návrhu České republiky při jejím vstupu do EU), stal se zvláště chráněným druhem, zároveň také předmětem ochrany v řadě evropsky významných lokalit, které pro něj byly navrženy, a probíhá jeho víceméně pravidelný monitoring. Změnilo to však jeho situaci k lepšímu? A co je potřeba udělat pro to, aby zůstal součástí naší malakofauny? Na to se pokusím ve stručnosti odpovědět tento článek.

Svinutec tenký je evropský druh, obývající u nás zejména hustě zarostlé tůně v nivách velkých řek, jako je Labe, Morava či Dyje, a výjimečně se objevující i v rybnících ležících obvykle nedaleko těchto niv. V minulosti byl v uvedených územích pravidelně nalézán, i když se nikdy nejednalo o běžný druh (blíže viz např. BERAN 2002). Na konci 20. století byl považován téměř za nezvěstný, a to až do objevu několika lokalit v posledních letech 20. století (BERAN 1997, 1998,

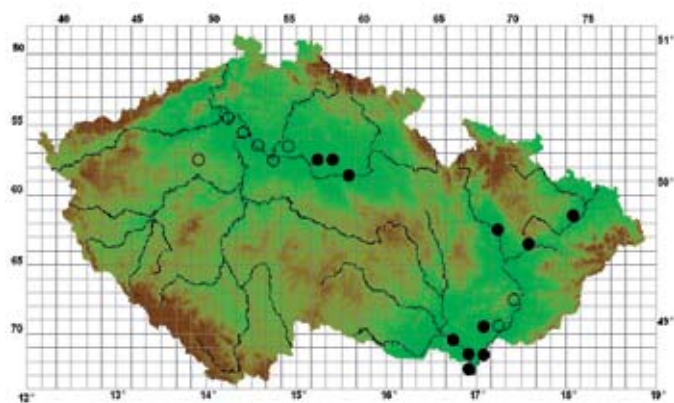
2000, 2002, BERAN & HORSÁK 1998). Od této doby je svinutci věnována větší pozornost: Jsou monitorovány současné lokality a nalézány lokality další. Jeho současné rozšíření a stav lokalit vypadá zhruba následovně.

Povodí Labe

V roce 1996 byl zjištěn početný výskyt svinutce v pískovně v Kelských Větrušicích nedaleko Mělníka (BERAN 1997), lokalita však byla novým vlastníkem zničena. Několik let před jejím zničením se podařilo založit umělým výsadbem populaci v tůni vzniklé těžbou zeminy (slatiny) v Mělníce. Lokalita však byla po několika letech natolik změněna vysokým stavem polodivokých kachen, že v ní svinutec vymizel také. Tím se zdál být osud populace svinutce tenkého v našem povodí Labe (a tím v celých Čechách) zpečetěn. Naštěstí byla v roce 2008 objevena malá a slabá populace v NPP Kopicácký rybník v oboře Kněžičky u Chlumce nad Cidlinou. Svinutec se zde vyskytuje v ostricovém mokřadu nad vlastním Kopicáckým rybníkem. V tomtéž roce byla na okraji rybníka obnovena tůň na místě stávající deponie bahna. Ve stejném roce byl zároveň zjištěn výskyt svinutce tenkého ve vytvořených tůních v severozápadní zátoce Bohdanečského rybníka a v tůni Vodní svět u NPR Libický luh, vytvořené firmou NaturaServis s. r. o. jako náhradní opatření při výstavbě dálnice. V obou případech se však jednalo o výsledek umělých výsadbů

Ulita svinutce tenkého (*Anisus vorticulus*)
Foto M. Horsák

Mapa rozšíření svinutce tenkého v ČR. Plné kolečko – výskyt po roce 2005, prázdné kolečko – výskyt před rokem 2005

Jedna z tůní obývaných svinutcem tenkým v PR Stibůrkovská jezera
Foto L. Beran

Tabulka Opatření navrhovaná pro zajištění další existence svinutce tenkého v ČR

	Monitoring	Průzkum	Management	Přesazení
Povodí Labe	tůň Vodní svět u NPR Libický luh, tůň v severozápadní zátce Bohdanečského rybníka, mokřady nad Kopicčáckým rybníkem	historické lokality (např. Vlkavský rybník, rybníky v okolí Bohdanečského rybníka, niva Labe), hledání potenciálních lokalit pro přesazení (niva Labe)	vytváření či obnova tůní v NPR Libický luh a v NPR Bohdanečský rybník (mimo rybník), pokračování ve vytváření tůní v NPP Kopicčácký rybník (mimo vlastní stanoviště svinutce)	v případě dostatku materiálu přesazení do vhodných tůní v NPR Libický luh, NPR Bohdanečský rybník, např. NPP Kopicčácký rybník
Povodí Odry	tůň u rybníků Kotvice a Kačák	pokračování v průzkumu, hledání potenciálních lokalit v CHKO Poodří vhodných pro přesazení	vytváření či obnova tůní v CHKO Poodří, citlivé prohloubení středu tůně naproti rybníku Kačák	po nalezení či vytvoření vhodných lokalit v CHKO přesazení svinutce
Povodí Moravy	šterkovna u Týna nad Bečvou, PR Plané loučky, Písečný rybník u Milotic včetně tůní, kam byl přesazen, EVL Soutok-Podluží, EVL Niva Dyje	pokračování v hledání dalších lokalit v EVL Soutok-Podluží a EVL Niva Dyje, hledání potenciálních lokalit pro přesazení v CHKO Litovelské Pomoraví	vytváření či obnova tůní ve všech oblastech určených k monitoringu, prosvětlení okolí tůní ve šterkovně u Týna nad Bečvou, odbahnění či vytvoření nových tůní v PR Škrabalka	přesazení svinutce do nových tůní v NPP Pastvíska, po nalezení či vytvoření také do vhodných lokalit v CHKO Litovelské Pomoraví, příp. i jinde v oblastech historického výskytu

z roku 2002 za použití jedinců z Kelských Větrušic na historických lokalitách. Výskyt je zde prozatím ojedinělý, ale dává naději na záchranu polabské populace.

Povodí Odry

Svinutec tenký byl v povodí Odry nalezen v roce 1999 (HORSÁK 2000) ve dvou blízkých tůních v CHKO Poodří mezi Odrou a rybníky Kačák a Kotvice. Od svého nálezu jsou obě lokality prakticky pravidelně monitorovány. Tůně jsou bohužel již velmi staré a jejich vodní režim není ideální. Vzhledem k zahloubení Odry v tomto úseku jsou závislé z větší části na průsacích hrázích uvedených rybníků a na dešťových srážkách. S ohledem na tento stav nelze v blízké době vyloučit silné riziko vyhynutí. Přes relativně slušnou prozkoumanost celé oblasti CHKO Poodří nebyla prozatím žádná další lokalita nalezena a i potenciálně vhodných lokalit existuje velmi málo.

Povodí Moravy

V povodí Moravy je situace prozatím nesrovnatelně lepší než na zbývajícím území ČR. Existují tři izolované lokality mezi Olomoucí a Hodonínem a rozsáhlá oblast výskytu v širší oblasti soutoku Moravy a Dyje (EVL Soutok-Podluží, EVL Niva Dyje). Izolovanými lokalitami jsou tůně v PR Plané loučky v CHKO Litovelské Pomoraví severně od Olomouce. Svinutec tenký se zde vyskytuje ve dvou spojených tůních a v jedné malé tůňce vzniklé před několika lety vybagrováním. Stav populace v obou původních tůních je prozatím uspokojivý, a to i přes značné pokročilou

sukcesi. Stav v uměle vytvořené tůňce se vlivem postupující sukcese výrazně zhoršuje. I přes velké množství tůňek a tůní v PR Plané loučky nebyl svinutec tenký jinde nalezen, a to ani na jiných místech Litovelského Pomoraví (BERAN 2000). Další lokalitou je šterkovna u Týna nad Bečvou. Svinutec tenký se zde vyskytuje ve čtyřech drobných vodních plochách na dně bývalé šterkovny. Jedná se o jedinou lokalitu mimo nivu Moravy či Dyje a svinutec tenký se zde vyskytoval i v minulosti v nedalekém zbytku ramene řeky Bečvy (LOŽEK 1957). Stav populace je zde prozatím uspokojivý. Poslední izolovanou lokalitou je PR Písečný rybník u Milotic, kde se vyskytuje početná populace v obou částech rybníka. Problémem by mohlo být dlouhotrvající vypuštění rybníka (zimování, letnění) či zásahy spojené s odbahněním. V roce 2009 byl výskyt svinutce zjištěn i v nově vytvořené tůni, kam byl v roce 2006 vysazen. V širší oblasti soutoku Moravy a Dyje se svinutec tenký vyskytuje v NPP Pastvíska a blízkých Nejdeckých loukách (EVL Niva Dyje), dále v PR Stibůrkovská jezera a jejím okolí a v neposlední řadě existuje několik lokalit (z větší části objevených v posledních letech) v rozsáhlých lužích jižně od Lanžhota mezi Dyjí a Moravou. Lokalit je prozatím větší množství a s výjimkou NPP Pastvíska a Nejdeckých luk nejsou zaznamenávány výraznější negativní změny. Důvodem může být také fakt, že tato část lužní krajiny byla vodohospodářskými úpravami postižena nejpозději a ramena a tůně jsou dosud relativně „čerstvé“ a negativní změny se prozatím tak výrazně neprojevily.

Pokud tedy shrneme současný stav, je nutné konstatovat, že s výjimkou širší oblasti soutoku Dyje a Moravy je situace díky izolovanosti a sukcesním změnám na lokalitách silně nejistá. Přes objevy mnoha lokalit v posledních cca 10 letech se stav populace na řadě z nich zhoršuje a nelze vyloučit brzké vymizení svinutce, přestože část lokalit leží v chráněných územích. Velmi tristní je stav v povodí Labe a Odry. Především zde je (kromě monitoringu a případné údržby lokalit) nutné co nejdříve pokračovat v zatím neúspěšném hledání nových lokalit a v revizi historických. Nadějí může být, že svinutec tenký osidlují také uměle vzniklé vodní plochy, jako jsou drobné pískovny či uměle vytvořené tůně, i to, že se konečně podaří prokázat, že při výběru vhodných lokalit lze s úspěchem využít umělého vysazení. Z těchto důvodů by se mělo podstatnou částí snah o záchranu svinutce tenkého stát také vyhledávání vhodných potenciálních lokalit a jejich tvorba, která je konečnou v současné době již zcela běžnou součástí ochrannářského managementu. Obvykle lze s výhodou využít tůně již vytvořené či vytvářené, i když nejsou přímo určeny pro svinutce tenkého (tomu obvykle vyhovují mělké a dostatečně osluněné tůně různé velikosti bohatě zarostlé vodní a mokřadní vegetací). Na základě vyhodnocení potenciálních lokalit pak provádět vysazení svinutce tenkého v oblastech jeho historického výskytu a nejlépe v okolí současných lokalit. To lze za předpokladu, že na zdrojových lokalitách (ty nejbližší a pochopitelně ve stejném povodí) bude k dispozici dostatek jedinců pro

přesazení. Prioritní je to především v povodích Odry a Labe. V povodí Labe však v současnosti není k dispozici lokalita s dostatečnou početností pro odběr jedinců, proto je nutné prozatím vyčkat, zda nedojde k nárůstu počtu jedinců na sledovaných lokalitách. Pro jednoduchost jsou navrhovaná opatření na období cca následujících pěti let shrnuta v tabulce na str. 8. Za předpokladu, že nepočítáme tvorbu tůní, které jsou vytvářeny z řady důvodů, nejen tedy pro umožnění další existence svinutce tenkého, realizace opatření uvedených v tabulce nemusí být příliš nákladná (např. ve srovnání s některými záchrannými programy) a lze předpokládat, že budou dostatečná pro zlepšení stavu populace svinutce tenkého v ČR. Jinak se může stát, že u nás svinutec za pár let zmizí z povodí Labe a Odry a za pár desítek let i z povodí Moravy.

Autor pracuje jako zoolog na Správě CHKO Kokořínsko, Agentura ochrany přírody a krajiny ČR, zároveň se zabývá výzkumem vodních měkkýšů

Detail jedné z drobných vodních ploch na dně bývalé štěrkovny u Týna nad Bečvou

Foto L. Beran

Mokřad nad Kopicáckým rybníkem s výskytem svinutce tenkého

Foto L. Beran

LITERATURA

BERAN L. (1997): *Anisus vorticulus* (Troschel, 1834) (Mollusca; Gastropoda) in the Czech Republic. – Časopis Nár. muz., Řada přírodovědná, Vol. 166(1-4): 55-58. – BERAN L. (1998): Svinutec tenký (*Anisus vorticulus*). [The Snail *Anisus vorticulus*]. Ochrana přírody, Praha, 9: 272-273. – BERAN L. (2000): Aquatic molluscs (Gastropoda, Bivalvia) of the Litovelské Pomoraví Protected Landscape Area. – Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Biologica, 38: 17-28. – BERAN L. (2002): Vodní měkkýši České republiky – rozšíření a jeho změny, stanoviště, šíření, ohrožení a ochrana, červený seznam. [Aquatic molluscs of the Czech Republic – distribution and its changes, habitats, dispersal, threat and protection, Red List]. – Sborník přírodovědného klubu v Uh. Hradišti, Supplementum 10, 258 pp. – BERAN L. & HORSÁK M. (1998): Aquatic molluscs (Gastropoda, Bivalvia) of the Dolnomoravský úval lowland, Czech Republic. Acta Soc. Zool. Bohem. 62: 7-23. – HORSÁK M. (2000): První nálezy *Anisus vorticulus* (Troschel, 1834) v CHKO Poodří. (Mollusca, Gastropoda, Planorbidae). [The first record of *Anisus vorticulus* (Troschel, 1834) in the Poodří Protected Landscape Area]. Čas. Slez. Muz. Opava (A), 49: 95-96. – LOŽEK V. (1957): Okružák *Anisus vorticulus* (Troschel) v Moravské bráně. Časopis Národního musea, Oddíl přírodovědný, 126, 2: 192.

SUMMARY

Beran L.: Are There Any Prospects for the Little Whirlpool Ram's-horn Snail in the Czech Republic?

The Little Whirlpool Ram's-horn Snail (*Anisus vorticulus*), which has been listed in the European Community's Habitats Directive as a Species of Community Interest, is a very rare and critically

endangered mollusc in the Czech Republic. With respect to its current distribution, there are only three isolated sites in Bohemia (the Elbe River Basin) and a single site in Silesia (the Odra River Basin). The small planorbid gastropod is also confirmed to Central Moravia (the Morava River Basin), where two isolated sites of its occurrence are located. In southern Moravia, more sites can be found in extensive area in the Morava and Dyje/Thaya River floodplain upstream of their confluence. The author also summarizes management measures to be taken to maintain the species population in the Czech Republic.